

MARKO ČUDIĆ

Fontos adalék a regionális térpoétika és a sajtótörténet kutatásához

Roginer Oszkár: *A jugoszláviai magyar irodalom terei. VMMI, Zenta, 2019.*

Roginer Oszkár formailag is nagyon szép, találó címlapillusztrációval ellátott (Dormán László munkája a címlap, ugyanúgy, mint a kötethez mellékelt gazdag fényképanyag nagy része) vaskos kötetének elolvasása után egy némileg paradox gondolat jutott eszembe: ez a jóreményű irodalmár, aki 1986-ban született, és akinek ez már a második könyve, kutatási témáját tekintve voltaképpen egy fiatal, úttörő titán és egy utolsó mohikán is – kettő az egyben. A kötet alcíme – *A (poszt)jugoszláv magyar irodalom és a téralapú közösségi identitáskonstrukciók viszonya a sajtóban (1945–2010)* – ugyanis nagyon precízen előrevetíti a kutatás témáját, térbeli és időbeli határait. A ma már nem létező *jugoszláviai magyarság* sajtójának, periodikus publikációinak tudományos kutatása amúgy is egy viszonylag nagy vakfoltja a vajdasági vagy – tágabban nézve – posztjugoszláv magyar irodalomtudománynak, annak térből, terekből kiolvasható identitásképeinek, képeinek szisztematikus, poétikai alapú elméleti kutatásáról nem is beszélve. Ebből a kettős szemszögből nézve is pionír vállalkozás Roginer tanulmánya. Ugyanakkor, ahogy maga a szerző is elismeri, a hagyományos irodalomtudomány, de akár a szociológia apparátusával a jövőben már egyre nehezebb lesz leírni ezeket a jelenségeket, különösen azért, mert, a digitalizáció és az internet totális térhódítása az irodalomban is leállíthatatlan evidencia, illetve tekintettel arra, hogy a publikálási lehetőséget némileg túlon túl is demokratizáló, a minőséget már nem annyira figyelembe vevő (irodalmi) sajtó és pe-

riodika teljesen átrendeződni és marginalizálódni látszik. Arról nem is beszélve, hogy a könyvben tárgyalt földrajzi és kulturális entitás és identitás már jó pár évtizede nem létezik. Ez a kettős helyzet privilégium és kihívás is egy kutató és elemző számára, ám ugyanakkor nagy nehézségek elé is állítja őt.

Ezekkel a kihívásokkal Roginer úgy próbált megküzdeni, hogy nem mechanikus módon osztotta fel a vizsgált kronológiai egységeket, hanem a híres történész, Eric Hobsbawm által bevezetett modellt alkalmazva egyes traumatikus történelmi, politikai, sőt, civilizációs törést, cezúrát jelentő eseményekhez kötötte a „rövid”, illetve „hosszú” évtizedeket, rendkívül jó érvekkel és ügyesen kiválasztott, mértékkel adagolt, érdekes példatárral meggyőzően bizonyítva saját (elő)feltevéseit arról, hogy az adott korok poétikai divatjaihoz és irodalompolitikai helyzeteihez hogyan alkalmazkodott a kollektív és egyéni irodalmi jugoszláv magyar térreprezentáció.

Így például az 1944/45-ben a jugoszláviai magyarságot ért kollektív traumát követő űrt egyfajta „lenullázott állapotként” szemléli, amely a rá következő nagyjából öt évben (a „rövid negyvenes években” tehát) egy olyan erőszakos, a fővesztés fenyegetésével járó cenzúrát és irodalmi termelési kényszert eredményezett, amelynek térreprezentációja a jugoszláviai magyarság kollektív tudatába az új délszláv szocialista állam kronotoposzait volt hivatott megrendelésre készült programszerű tárcanovellák, a rohambrigádok építőmunkáját dicsőítő (férc)művek, kínrímes versikék által erőszakosan belesulykolni. Az ötvenes évek fokozatos, ám a végeredményt tekintve mégis igen látványos irodalompolitikai liberalizációja viszont már egy sokkal komolyabb, térpoétikai szempontból is autentikusabb képet eredményez, amely az irodalmi produkció jelentős minőségi ugrásához vezetett. Ezt a periódust, amely 1961-ben zárul le, Roginer külön fejezetben elemzi.

A kötet leghosszabb, legrészletesebb és legalaposabb poétikai elemzéseit nyújtó része a „hosszú”, leginkább a neoavantgárd tendenciák térhódítása által jellemzett hatvanas és hetvenes éveket felölelő fejezete, amely 1962-vel kezdődik, és a Sziveri János-vezette *Új Symposion* 1983-as erőszakos politikai feloszlásával ér véget. Ekkor egy olyan ge-

nerációváltás történik, amelyben az akkori fiatal nemzedék szerzői a régi, kiüresedett és elerőtlenedett partizánmitológia hősképeinek kronotopozsai helyett lassan egy sokkal intimebb, vállalhatóan és autentikusan *sajátként* megélt tér, hogy Roginer egyik kedvenc szavával éljek, „megszövegezését” tűzi ki céljául (a bensőséges terek poétikai elemzését Roginer természetesen Gaston Bachelardtól veszi át). Ennek egyik legmaradandóbb irodalmi „mellékterméke” egyébként egy sajátos, tényleg csak a jugoszláv, mi több, csak a vajdasági magyar irodalomra jellemző, máig ható, leginkább Tolnai Ottó nevéhez kötődő Adria-mitológia lesz majd.

A következő fejezet a nyolcvanas évek (1983–1992), tehát a poszttitói korszak magyar nyelvű sajtójából kiolvasható irodalmi térreprezentációjának elemzését viszi végbe. A délszláv háborúk kezdete pedig újra egy traumatikus cezúrát, egy újabb „lenullázott állapotot” eredményezett, amely olyannyira kihatott az egész jugoszláviai magyar, de legfőképpen a vajdasági magyar kulturális intézményrendszer egészére (Roginer találóan „a kilencvenes évek lemorzsolódásáról” beszél), hogy az a mai napig is erősen érződik.

A „rövid kilencvenes éveket” (1992–2000) összefoglaló fejezet után következik az utolsó időszület, a Milošević-rendszer bukása utáni, már kevésbé traumatikus „lenullázott állapotának” a láttelezése. Ez egyben egyfajta „kivezető állapot” is a jugoszláv magyar szituációból, annak következményeiből, szellemi hagyatékából, reflexszerű utóregzéseiből. Ugyanúgy, mint ahogy a bevezető fejezetben tárgyalt húszas-harmincas évek, illetve a második világháború vajdasági sajtójának irodalmi térképe, annak minden átrendeződésével, átértelmeződésével, hirtelen váltásaival egyfajta „bevezető állapotként” is olvashatóak Roginer interpretációjában, ami megadja a vizsgált időszak kontextuális keretét is.

Ami a tudományos metodológiát illeti, annak ellenére, hogy nem feltétlenül hiszek a logikai vagy a matematikai és a szociológiai modellek alkalmazásában az irodalomtudományban, elismerem, hogy izgalmasnak és innovatívnak találom Roginernek azt a tézisét, miszerint két fontos „független változó” határozta meg a sajtóban az irodalmi igényű térképzeteket: az egyik az évtizedekig a JSZSZK-ban sok nemzedék fejébe

intézményileg sulykolt „testvériség–egység” eszméje, a másik pedig a kilencvenes évektől elhatalmasodó „nemzeti egység” eszméje. Nem véletlenül teszi Roginer mind a kettőt idézőjelbe, hiszen mindkét esetben felső politikai nyomásra készült diskurzusokról, az írókkal, költőkkel szemben felállított elvárásokról volt/van szó, ami programszerű, az esetek nagy számában forszírozott, nem spontán, nem igazán *belakott* tér irodalmi „megszövegezését” eredményezte/eredményezi. Ez a mesterkéltetés azonban, és ez egy fontos mozzanat, amelyre Roginer rámutat, általában csak azokra a szerzőkre vonatkozik, akik, lévén az adott korokban (már) az idősebb korosztályba tartoztak, nem nőttek úgymond organikusan össze a számukra új ideológia „független változójával”, a fiatalabbak viszont már igen, az ő térképzeteik már spontánabbak, ők már magukénak tekintik a független változó egész értékrendjét. Ezt legjobban az Adriai-tenger térmotívuma időbeli és generációs metamorfózisának példáján lehet megmutatni: míg a negyvenes-ötvenes években publikáló jugoszláviai magyar szerzőknél az Adria mint geopolitikai színtér szerepel, a hatvanas-hetvenes években már olyan szabadidő-heterotópiaként (Foucault) jelentkezik, amelyben nem a John Urry által definiált „turista-pillantás” dominál, hanem egy bensőséges, a nyári szabadságokkal, az évi pihenési ciklusokkal összekötött intim tér képzete (Roginer következetesen és jó érvekkel, érdekes példákkal bizonyított tétele szerint, minél kevésbé lebeg valami absztrakt, közhelyszerű ideológiai képzetként, és minél nagyobb a térbeli „ráközelítés”, annál intimebb, bensőségesebb egy tér). Ezért is lehetett akkora irodalmi trauma a kilencvenes években a vajdasági magyarság számára az Adriának, pontosabban a vajdasági magyar irodalom dalmát (horvát) tengerpartjának az elvesztése.

Maguknak a fejezeteknek a felépítése is ezt a matematikai logikát és szimmetriát követi, ami a kötetnek kifejezetten előnyére szolgál. Az összes itt vizsgált évtized irodalmi térképzeteinek elemzése során Roginer következetesen végigviszi ezt: külön alfejezetbe kerül a vízrajz (amelyet a találó *Hullámok* ismétlődő címmel jelöl), külön kerül a falvak, városok, települések irodalmi térképzetének értelmezése, külön a tágabb művelődéstörténeti támpontok, külön a tájak, tartományok, (tag)köztársaságok (és itt rendkívül fontos kiemelni a nagyon értékes muravidéki

és baranyai magyarság sajtójának elemzését is!). Igazán nagy reveláció a *Nagyító alatt* és a *Határonkon túl, odaát* című alfejezetek ritmikus váltakozása, amelyekben a szerző tudtommal eddig nem vizsgált irodalmi, téroétikai, „ráközelítési” technikákkal foglalkozik, illetve azzal a sokáig tabuizált témával, hogy hogyan viszonyult a jugoszláviai, jobban mondva a vajdasági magyarság az anyaország terei felé (a „turistapillantás” és a bensőséges, ám valahol mégis idegen terek között lavírozva – ide tartozik egyébként a „vajdasági magyarok fővárosainak” felcserélhetősége is az Újvidék–Belgrád–Budapest háromszögben, amely háromszögben most már, a monoetnicizmus érájában a totális primátus persze Budapesté lett).

Nemcsak okosan megkomponált, alapos levéltári munkáról tanúszkodó, korszerű, izgalmas elméleti háttérrel ellátott könyv tehát Roginer Oszkár kötete, hanem bátor tanulmány is, hiszen olyan tabutémákat is feszeget, amely egyetlen időszak kultúrpolitikusai számára sem lesz fülsimogató muzsika. Ebben talán az is segíthetett a fiatal, dél-bácskai származású tudósnak, hogy újvidéki diákévei után Pécssett folytatta PhD-tanulmányait, így módon lehetősége nyílt arra, hogy némileg térben is eltávolodva szülőföldjétől (tehát a vizsgált tértől, terektől), a belső és a külső nézőpont sajátos ötvözetét alkalmazva és a pécsi irodalomtudományi iskola legjobb elméleti hagyományait követve egy új, izgalmas nézőpontból, hogy az ő szavaival éljek, „közelítsen rá” a kiválasztott példaanyagra. Ebből adódik azonban, számomra legalábbis, a kötet legnagyobb hiányossága is. Tekintettel arra, hogy a szerző doktori disszertációjának nyomtatott változatáról van szó, jót tett volna a kötetnek a szigorú akadémiai diskurzus némi meglazítása, a könyv másmilyen stílusban történő megszövegezése. Kellemesebb olvasói-befogadói élményt nyújtott volna a kacifántos, sokszor többszöri nekifutásra is nehezen kibogozható, nehezen érthető és értelmezhető mondatok egyszerűsítése, azoknak az esszéisztikusabb stílus irányába való elmozdítása. Így módon jóval nagyobb olvasóközönségre számíthatna a kötet; végső soron egy kritikusnak elvileg nem opponensi véleményt kellene írnia egy publikált szakkönyvről, hanem könyvkritikát. Egyébként is trend ma már a modern irodalomtudományban, főleg annak angolszász területein ez az esz-

szélszékesebb, közérthetőbb stílus felé közelítő írásmód. Természetesen ez sem könnyű feladat. Gogol mondta valahol, hogy „az egyszerűséghez fel kell nőni”, magyarul meg kell érni rá, mert máskülönben csak a magyarul sokszor ironikusan emlegetett „nemes egyszerűség” lesz belőle. Hiszem azonban, hogy Roginer Oszkárnak nagyon is megvan, meglesz ez a képessége.

ELFELEDETT II.

(2019-2020, AKRIL, PURHAB, FARMER, 30×25×26 CM)

